

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sally Söderholm

Påföljden för mord ur ett straffteoretiskt perspektiv

JURK01 Rättsvetenskaplig uppsats med teori och metod

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: HT 2013

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Uppsatsens övergripande syfte	5
1.3 Frågeställning	5
1.4 Avgränsningar	5
1.5 Perspektiv, metod och teorier	6
1.6 Forskningsläge	6
1.7 Material	7
1.8 Disposition	7
2 BAKGRUND	8
2.1 Vedergällningsläran: Immanuel Kant	8
2.2 Avskräckningstanken: Anselm von Feuerbach	9
2.3 Rehabiliteringstanken: Franz von Liszt	10
3 RÄTTSPRAXIS AVSEENDE MORD	13
3.1 Badrumsmordet – NJA 1985 s. 510	13
3.2 Knivmordet i Tollarp – NJA 1999 s. 531	16
3.3 Sovrumsmordet – NJA 2007 s. 194	18
3.4 Bajonettmordet – NJA 2013 s. 376	20
3.5 Sammanfattning	23

4	SKÄRPT STRAFF FÖR MORD	25
4.1	Syner på grova våldsbrott har skärpts	25
4.2	Straffnivån för mord bör höjas	25
4.3	Fängelse på livstid som normalpåföljd	27
4.4	Sammanfattning	28
5	ANALYS	29
5.1	Rättspraxis	29
5.2	Ds 2013:55	32
5.3	Slutord	33
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	36

Summary

This thesis focuses mainly on four cases in which the penal for murder was discussed and a recently submitted bill in which harsher penalties for murder are proposed. I, thus, intend to examine the circumstances to which the greatest deal of importance is attached when deciding upon an appropriate sentence for murder and secondly, why the Government considers harsher penalties for murder to be required. The aim has also been to attempt to determine which of the three portrayed theories of criminal justice, the four cases as well as the bill are practiced in light of. Regarding the cases, it has not been possible to draw any firm conclusions since the Supreme Court does not explicitly refer to any of the theories, nor can these theories be perceived in the reasons given by the Supreme Court. The bill, however, indicates that mainly the deterrent theory and the retributive theory are taken into account and thus, constitute the main reasons as to why the Government finds it necessary to introduce harsher penalties. Nevertheless, the latter theory seems to be referred to in greater extension.

Sammanfattning

Framställningen behandlar fyra rättsfall i vilka frågan om straffmätningen för mord aktualiserades samt ett nyligen framlagt lagförslag i vilket skärpt straff för mord föreslås. Min ambition har varit att undersöka vilka omständigheter som vid straffmätningen samt påföljdsbestämningen tillmätts avgörande betydelse, och tillika varför regeringen anser att det finns ett behov av straffskärpning för mord. Till följd därav, har även avsetts att försöka utröna vilken eller vilka av de i framställningen angivna straffteorierna, som har underbyggt såväl de utvalda rättsfallen som det av regeringen framlagda lagförslaget. Vad beträffar rättsfallsstudien, har det på basis av det utvalda materialet inte varit möjligt att dra några säkra slutsatser. I lagförslaget framkommer i huvudsak avskräckningsteorin och vedergällningsteorin, varav den senare förefaller framkomma i betydligt högre utsträckning än den andra.

Förord

Drygt 60 miljoner av världens barn går idag inte i skolan och enligt en nyligen utgiven rapport från FN:s utbildningsorgan Unesco, kommer nära hälften av dessa aldrig att få chansen till det. Skälen till detta är många. Fattigdom torde vara en av de främsta orsakerna till att barn i många länder hindras från att börja grundskolan, och inte sällan måste dessa barn istället arbeta i syfte att hjälpa till med familjens försörjning. Även långa avstånd mellan hemmet och skolan kan utgöra ett hinder för barn, särskilt flickor, att gå i skolan. Föräldrar vågar inte riskera att låta sina barn gå ensamma till följd av risken för överfall och våldtäkter. Vidare, är krig en bidragande orsak till att barn förhindras från att gå i skolan. Nästan två miljoner syriska barn har för närvarande ingen möjlighet att återvända till skolan då en stor andel av dessa är på flykt eller fruktar angrepp. Drygt hälften av dessa två miljoner barn tvingas att arbeta för att överleva eller tjäna pengar för att köpa skolmaterial. Mot denna bakgrund, vill jag uttrycka min oerhörda tacksamhet för att ha fått avsluta grundskolan och för möjligheten till en utbildning vid ett av landets mest prestigefyllda universitet. Under min tid vid Lunds Universitet, har jag inte enbart fått lära mig oerhört mycket och fått träffa underbara människor men även fritt fått uttrycka mina tankar och åsikter, en rättighet som fräntas många.

Vidare, vill jag tacka min familj vars hårda arbete och välvilja ligger till grund för min utbildning och min svåger som har läst igenom uppsatsen och kommit med goda synpunkter. Under alla tentaperioder och efter alla tentaskrivningar har min make funnits där som min stadiga klippa och erbjudit en axel att gråta mot. Jag är evigt tacksam för att ha dig i mitt liv.

Avslutningsvis önskar jag tacka min hjälpsamma handledare, Uta Bindreiter, för hjälp, inspiration och insiktsfulla råd under arbetets gång.

Lund i januari 2014.

Sally Söderholm

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Ds	Departementspromemoria
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet
Prop.	Proposition

1 Inledning

1.1 Allmänt

Den svenska straffrätten har sedan medeltiden präglats av såväl avskräckningstanken som vedergällningstanken. Genom Johan Thyréns strävanden har vedergällningsprincipen upphört att utgöra det viktigaste ändamålet i svensk straffrätt.¹ Istället infördes behandlingstanken i svensk straffrätt efter andra världskriget, som dock får anses ha varit fullbordad i det svenska påföljdssystemet först i och med ikraftträdandet av brottsbalken 1965. I och med Fängelsestraffkommitténs betänkande år 1986 fick behandlingstanken träda tillbaka för tanken om generalprevention, som kom att ha en stor betydelse för den svenska straffrätten.²

1.2 Uppsatsens övergripande syfte

Det huvudsakliga syftet med framställningen är att, genom en fördjupad studie av vissa utvalda rättsfall försöka utröna vilka omständigheter som vid straffmätningen och påföljdsbestämningen tillmätts avgörande betydelse och därmed vilka straffteorier som ligger till grund för rättstillämpningen. Vidare avses att undersöka varför regeringen i och med lagförslaget i Ds 2013:55 anser att det finns skäl för skärpt straff för mord.

1.3 Frågeställning

Frågeställningen har följande lydelse: Vilken eller vilka straffteorier har legat till grund för rättspraxis avseende påföljden för mord från mitten av 1980-talet fram till idag, och tillika för det nya lagförslaget i Ds 2013:55?

1.4 Avgränsningar

Vad beträffar straffteorierna, begränsas framställningen till de tre författare vars straffteorier får anses ha haft störst inflytande på svensk straffrätt under

¹ Amners 1966, s. 9.

² Zila, s. 13.

de senaste århundradena. Då de valda teorierna i själva verket är betydligt mer omfattande och komplicerade än vad uppsatsens utrymme tillåter, får nämnda avsnitt således betraktas som en tämligen översiktlig genomgång vars syfte är att ge läsaren en grundläggande vägledning.

Rättsfallsstudien har begränsats till en överblickbar period samt till fall i vilka frågorna om straffmätning och påföljdsval för vuxna lagöverträdare aktualiserades. Beträffande rättsfallen, ligger fokus på domstolarnas resonemang avseende straffmätningen samt straffpåföljden, varför ansvarsfrågan enbart behandlas i den utsträckning det är nödvändigt av hänsyn till frågeställningen.

1.5 Perspektiv, metod och teorier

I uppsatsen anläggs ett idéhistoriskt perspektiv genom att tre befintliga straffteorier tillämpas på vissa rättskällor. Därtill tillämpas ett rättsutvecklingsperspektiv då uppsatsen behandlar de straffteorier som legat till grund för svensk straffrätt från 1800-talet fram till idag. För att uppnå de angivna syftena används i huvudsak den rättsdogmatiska metoden, enligt vilken rättskällorna studeras i en hierarkisk ordning. Av hänsyn tagen till uppsatsens frågeställning, erfordras emellertid även den analytiska metoden. I det följande ämnas nämligen att tillämpa tre straffteorier på vissa utvalda rättsfall samt på ett nyligen framlagt lagförslag, i vilket fängelse på livstid föreslås utgöra den normala straffpåföljden för mord.

1.6 Forskningsläge

Straffteorierna i svensk rättshistoria har behandlats av Erik Anners i en artikel i vilken han skildrar de straffteorier som påverkat och legat till grund för den svenska straffrätten fram till brottsbalkens ikraftträdande. Christian Häthéns avhandling skildrar de europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning under början av 1990-talet. Beträffande den moderna straffrättsliga forskningen, får emellertid Nils Jareborg anses vara den mest inflytelserika. Jareborg och Andrew von Hirsch lade under 1970-talet grunden för den ideologiska forskningen i förhållande till det straffrättsliga

systemet.³ Det finns emellertid ingen ny publikation om vilka straffteorier som ligger till grund för praxis, eller nyare lagförslag.

1.7 Material

Det material som används i denna uppsats är av huvudsakligen juridisk karaktär, bestående i lagtext, rättspraxis, förarbeten samt doktrin. I det kapitel i vilket de olika straffteorierna skildras, används verk skrivna av Christian Häthén samt Göran Inger. Vidare har verk författade av Erik Anners studerats i betydande omfattning. Av störst betydelse för denna del av framställningen har varit Häthéns straffrättsvetenskapliga avhandling samt Anners artikel om straffteorierna i svensk straffrätt. Även en avhandling skriven av Ralf Hultberg har studerats, i vilken han på ett omfångsrikt och detaljrikt sätt redogjort för Immanuel Kants vedergällningsteori.

1.8 Disposition

I det inledande kapitlet redogörs för de tre författare vars straffteorier haft störst inflytande på svensk straffrätt under de senaste århundradena. I uppsatsens tredje kapitel skildras de fyra rättsfall som från mitten av 1980-talet fram till idag varit av störst betydelse avseende påföljden för mord. Dessa fall har behandlats flitigt i såväl förarbeten som i doktrin, och får betraktas ha ett förhållandevis högt prejudikatvärde då HD i samtliga fall, mer eller mindre har tydliggjort rättsläget. Underinstansernas domskäl kommer i största möjliga mån att hållas kortfattade. Istället kommer betydande vikt att läggas vid HD:s resonemang avseende straffmätningen och påföljdsvalet. I det fjärde avsnittet behandlas Ds 2013:55 i vilken en skärpning av straffpåföljden för mord föreslås. I uppsatsens avslutande del besvaras frågeställningen och avseende rättsfallen, behandlas uteslutande HD:s domskäl.

³ Se bland annat Jareborg, Nils: *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala 1992.

2 Bakgrund

Traditionellt görs en åtskillnad mellan *absoluta* och *relativa* straffteorier. De absoluta teorierna beaktar inte straffet som ett medel att förverkliga ett praktiskt syfte, som att inge allmänheten skräck, förbättra brottslingen eller att bekämpa brottsligheten, utan som uttryck för en social etisk fordran. De relativa teorierna utgörs av preventionstankar och kännetecknas av att straffet skall tjäna till att förebygga brott samt minska brottsligheten.⁴

2.1 Vedergällningsläran: Immanuel Kant

Den tyske filosofen Immanuel Kant föreställde sig en världsordning i vilken ett balanstillstånd rådde mellan gott och ont. Vid ett brotts begående rubbades världsordningens balans och i syfte att återställa denna, måste brottet vedergämmas genom straff. Hans straffteori grundar sig i vedergällningsprincipen, *jus talionis*, enligt vilken en rättskränkning måste följas av ett straff av samma grymhet som den förut lidna rättskränkningen.⁵ Av det sagda följer att han uppfattade straffet som såväl en nödvändig rättsföljd som en rättvis vedergällning av det begångna brottet. Straffets ändamål var sålunda att genom bestraffning som var proportionerlig i förhållande till brottet, förverkliga kraven på rättvisa. Han förkastade de principer som beaktade andra hänsyn än rättvisan och som han därmed menade var oförenliga med den rena och stränga rättvisans krav.⁶

Den straffande verksamhetens främsta och viktigaste uppgift var enligt Kant att bestraffa den person som begått brott. Han gjorde således gällande att straffet aldrig fick användas uteslutande som ett medel i syfte att uppnå något gott för förbrytaren eller för samhället. Det fick förslagsvis inte utgöra ett medel för att enbart förbättra den bestraffade eller att avskräcka allmänheten från liknande brott. Straffet var enligt honom uteslutande riktat mot det

⁴ Anners 1972, s. 55; Hultberg, s. 67; Inger, s. 289–290.

⁵ Inger, s. 289–290; *Jus talionis*, Nationalencyklopedin, hämtad den 7 november 2013 från: <http://www.ne.se/jus-talionis>.

⁶ Anners 1966, s. 6; Hultberg, s. 67.

begångna brottet och brottslingen skulle straffas eftersom han brutit mot lagen och därmed förtjänat det. Han förkastade följaktligen idén om avskräckning som det enda målet eftersom straffet då enbart skulle fungera som ett medel för att uppnå ett annat ändamål.⁷ Kants vedergällningslära fick störst inflytande på svensk straffrätt under 1800-talet.⁸

Till följd av det ovan anförda betraktade han straffet som ett ändamål i sig självt. Han framhöll att det för mördaren inte fanns ett alternativt straff till dödsstraffet då brottet måste vedergällas i enlighet med den ovannämnda talionsprincipen. Det fanns inget annat straff som kunde uppfylla kravet på rättvisa. Om en civilisation befinner sig i upplösning, är den straffande verksamhetens sista uppgift att avrätta de dömda mördarna då de måste få sitt rättmätiga straff. Allt annat skulle innebära en kränkning av rättvisan.⁹

2.2 Avskräckningstanken: Anselm von Feuerbach

Till skillnad från Kant ansåg inte den tyske juristen Anselm von Feuerbach att brottet som sådant utgjorde den uteslutande straffgrunden. Han menade att bestraffningen av brott främjade såväl upprätthållandet av rättsordningen som bevarandet av den enskildes grundläggande fri- och rättigheter.¹⁰ Vidare var det varken straffet eller dess verkställande, utan det i lagen utfärdade straffhotet som hade en avskräckande effekt på allmänheten.¹¹

Feuerbach skilde mellan brott begångna mot staten respektive mot enskilda, och betraktade inte moral- och sedlighetsförbrytelser som brott. Han anförde att i strukturen på vilken lagen var grundad, delades förbrytelser in i två kategorier, varav enbart de uppsåtliga handlingar som angrep de fundamentala rättigheterna utgjorde brott. Till dessa rättigheter hörde främst rätten till person, egendom och stat. Han begränsade sålunda brott till sådana hand-

⁷ Hultberg, s. 67, 77.

⁸ Inger, s. 289.

⁹ Hultberg, s. 68, 71.

¹⁰ Häthén, s. 43, 49.

¹¹ Anners 1973, s. 6.

lingar som uppsåtligen var avsedda att kränka enskildas grundfriheter. Bestraffning av brott som kunde hänföras till denna kategori menade han skulle vara stränga och resultera i långa frihetsberövanden eller dödsstraff. Den andra kategorin vilken bestod av dels enklare förseelser, dels obetydliga politiöverträdelser, befattade han dock sig inte med.¹²

Med hänsyn tagen till människans fundamentala rätt till frihet, förkastade han fysiskt förhindrande av brott då det för de enskilda hade medfört för omfattande inskränkningar. Istället förespråkade han psykisk prevention bestående i straffhot då det var mer förenligt med rätten till frihet. Med anledning av detta ställde Feuerbach krav på en sträng lagbundenhet. Han framhöll att psykologiskt verkande straffhot förvisso var nödvändiga, men att det krävdes tydliga lagar för att åstadkomma en kontrollerad sanktionsordning.¹³

Av det ovan sagda följer att syftet med straffet enligt Feuerbach varken var att utkräva hämnd av den bestraffade eller att förbättra honom. Straffets verkliga syfte var att upprätthålla det i lagen uttalade straffhotet genom att avhålla allmänheten från dylika brott, av vilket följer att en handling bör bestraffas enbart om den genom lagstiftning är straffbelagd.¹⁴ Såväl utdömandet av straff som straffets verkställande hade uteslutande till uppgift att förhindra att straffhotet av allmänheten uppfattades som tomt och verkningsslöst. Stora lagkommittén som tillsattes år 1811 med uppgift att utarbeta en ny allmän civil- och kriminallag påverkades av Feuerbachs tankar. Den tillförde emellertid straffet ett individualpreventivt syfte vilket hade uteslutits ur både Kants och Feuerbachs straffteorier.¹⁵

2.3 Rehabiliteringstanken: Franz von Liszt

Industrialiseringsprocessen som ägde rum i Europa under 1800-talets senare del medförde en hårdare ekonomisk intressekamp samt en svårare brottslig-

¹² Häthén, s. 50.

¹³ Häthén, s. 50–51.

¹⁴ Feuerbach, Paul Johan Anselm (1908), Nordisk Familjebok, s. 129–130, hämtad den 7 november 2013 från Nordisk familjebok online: <http://runeberg.org/nfbh/0081.html>.

¹⁵ Anners 1973, s. 6.

het, vilket i sin tur gav upphov till en rad nya straffteorier. Nedan kommer emellertid enbart att redogöras för den straffteori som under denna period hade störst inflytande på svensk straffrätt.¹⁶ Denna betecknas som *den moderna* eller *den sociologiska skolan*, och hade den tyske straffrättsprofessorn Franz von Liszt som förgrundsgestalt. Den skilde sig drastiskt från tidigare straffteorier då den var av tämligen renodlad individualpreventiv karaktär. Således kom såväl brottslingen själv som brottslighetens orsaker att träda i förgrunden inom straffrättsdebatten.¹⁷

Brottet var enligt von Liszt företrädesvis en social företeelse och straffets uppgift var inte att vedergälla brottet utan att bekämpa brottsligheten som en social företeelse. Straffet skulle ha ett preventivt syfte genom att ge brottslingen en behandling som var ägnad att effektivt förebygga vidare kriminalitet. Brottet ansågs huvudsakligen vara en effekt av de missförhållanden som industrialiseringen ansågs ha gett upphov till och under vilka lagöverträdaren levde. Trångboddhet, missbruk, prostitution och okunnighet ansågs utgöra faktorer som medförde en ökad brottslighet. Då dessa missförhållanden var relativt vanliga i de förslummade industristäderna, fanns det enligt von Liszt ett behov av sociala program för att förebygga brottslighet. Dessa kännetecknades av att de syftade till att uppfostra samt utbilda förövarna med avsikt att förhindra framtida brott.¹⁸

Hans strävanden utformades i ett reformprogram, Marburgprogrammet, i vilket han gav uttryck för en rad principer vilka han menade borde ligga till grund för en reform av straffsystemet. Han var kritisk till det korta frihetsstraffet då det enligt honom inte gav utrymme för behandling, och kategoriserade brottslingarna i olika grupper i syfte att individuellt anpassa respektive straff. Den förbättrelige skulle förbättras genom att bli föremål för inom vissa ramar otidsbestämda frihetsstraff med disciplinerande prägel. Den oförbättrelige skulle istället bli föremål för ett livslångt eller tidsobestämt frihets-

¹⁶ Anners 1966, s. 8; Anners 1973, s. 5–6.

¹⁷ Anners 1973, s. 18; Inger, s. 291–292.

¹⁸ *Franz von Liszt*, Nationalencyklopedin, hämtad den 7 november 2013 från: <http://www.ne.se/franz-von-liszt>; Häthén, s. 71–73.

berövande och den avskräckningsbare avskräckas från fortsatt brottslighet.¹⁹
von Liszts tankegångar förmedlades främst genom Thyréns arbete och fick
stort genomslag på svensk straffrätt.²⁰

¹⁹ Anners 1973, s. 18–19; Häthén, s. 72.

²⁰ Anners 1966, s. 9.

3 Rättspraxis avseende mord

3.1 Badrumsmordet – NJA 1985 s. 510

Fallet gällde en svartsjuk man som berövade en annan man livet genom att med en revolver avlossa åtminstone två skott genom fönsterrutan till badrummet där offret förskansat sig för att undkomma gärningsmannens våld. Gärningsmannen hade, innan han avlossat skotten vilka förorsakat offrets död, skjutit mot badrumsdörren samt försökt att bryta upp denna. Då han emellertid misslyckats med detta gick han runt huset och slog sönder rutan till badrummet varefter de två skotten avlossades. Omedelbart efter de dödande skotten återgick han till att försöka ta sig in i huset i syfte att komma åt offret. Av utredningen framgick även att gärningsmannen under en längre period velat hämnas på offret då denne, enligt hans uppfattning, hade tagit hans hustru och barn ifrån honom. Med anledning av gärningsmannens längd fann tingsrätten att han måste ha haft full insyn in i badrummet genom den sönderslagna rutan. Då det inte heller förelegat någon möjlighet för offret att gömma sig eller på något annat sätt söka skydd, måste gärningsmannen därtill ha sett offret genom rutan. Tingsrätten fann därmed att han agerat med uppsåt att beröva offret livet och dömde honom för mord.²¹

Enligt den rättspsykiatriska undersökningen begicks gärningen under inflytande av själslig abnormitet som emellertid inte var av tillräcklig djupgående natur för att jämföras med sinnessjukdom²². Med anledning av detta samt att gärningsmannen enligt tingsrätten inte utfört dådet med särskild grymhet, bestämdes påföljden till fängelse i tio år.²³

Hovrätten var enig med tingsrätten såvitt avsåg rubriceringen av den åtalade gärningen. Avseende påföljdsfrågan konstaterade hovrätten att straffet för

²¹ HD:s avgörande den 8 juli 1985 i mål B 369-85, Nr i NJA, 1985:88 (NJA 1985 s. 510), på s. 510, 517.

²² Begreppet sinnessjukdom ersattes år 1991 med termen *allvarlig psykisk störning*. (Ds 2007:5, s. 73; prop. 1990/91:58, s. 6; SOU 1996:185 (Del I), s. 496)

²³ NJA 1985 s. 510, på s. 518.

mord i regel skall vara fängelse på livstid. Av vad som framgår av NJA II 1962 s. 94, fick ifrågavarande regel frångås i de fall då gärningen med hänsyn till omständigheterna visserligen borde betecknas som mord men där ett livstidsstraff ändå förefaller vara för strängt. Hovrätten framhöll härvid att det inte behöver fastställas att gärningen präglats av särskild grymhet eller att andra försvårande omständigheter förelegat, för att ett livstidsstraff skall kunna dömas ut. Den aktuella gärningen hade föregåtts av ett stort antal hot mot offret genom vilka gärningsmannen uttalat att han skulle beröva denne livet. Fastän den aktuella gärningen begåtts under inflytande av själslig abnormitet, var den tilltalade vid tiden för brottet inte utsatt för någon psykisk press eller provokation och hade vid flertalet tillfällen haft god tid att besinna sig. Hovrätten fann följaktligen att det inte förelegat några skäl att frånga normalpåföljden för mord, och bestämde straffet till livstids fängelse.²⁴

Även HD fann att gärningsmannen riktat och avlossat de två skotten mot offret i avsikt att beröva denne livet. En förmildrande omständighet var enligt HD att han under tiden före gärningstillfället plågats av en stark psykisk press till följd av den splittring av familjen som förorsakats av relationen mellan hans hustru och offret. Även utlåtandet från socialstyrelsen, enligt vilket handlingen begåtts under inflytande av själslig abnormitet, betraktades av HD utgöra en förmildrande omständighet.²⁵

Däremot ansågs den tilltalade ha visat en grymhet som varit ägnad att inge offret dödsångest då han på ett hänsynslöst sätt avlossat två skott mot denne, som därtill varit inlåst i ett trångt utrymme och saknat möjlighet att försvara sig eller fly. Med anledning av detta rubricerades brottet som mord.²⁶

HD konstaterade att straffrättskommittén i förarbetena till brottsbalken framhållit att normalpåföljden för mord borde vara livstids fängelse. I de fall där den begångna gärningen till följd av omständigheterna var att betecknas

²⁴ NJA 1985 s. 510, på s. 518–519.

²⁵ NJA 1985 s. 510, på s. 520.

²⁶ NJA 1985 s. 510, på s. 521.

som mord men där livstidsstraffet ansågs vara alltför strängt, skulle istället fängelsestraff om tio år dömas ut. Härom gjorde HD gällande att kommittén i sitt förslag uppgett att den som uppsåtligen berövat annan livet skulle dömas för mord om brottet framstod som grovt. Uppsåtligt dödande av normalgraden skulle istället betecknas som dråp och livstidsstraffet skulle finnas med på straffskalan för båda brotten. Beteckningen mord var således ägnad att vara förbehållen dråp som bedömdes vara grovt.²⁷

Trots att normalpåföljden för mord enligt kommittén skulle utgöras av livstidsstraffet, nämns påföljden för mord i omvänd ordning i brottsbalken.²⁸ Detta skulle enligt kommentaren till brottsbalken inte tillskrivas någon betydelse då den lindrigaste straffskalan alltid anges före den strängare.²⁹

HD uttalade emellertid att det nyss återgivna har medfört en omkastning av systematiken som inneburit att mord blivit den normala rubriceringen vid uppsåtligt dödande samt att beteckningen dråp förbehållits de mindre grova brotten. Denna omkastning stod i motsats till vad kommittén föreslagit och borde enligt HD medge domstolarna en betydligt större frihet vid påföljdsbestämningen för mord än vad som ursprungligen var tänkt.³⁰

Mot bakgrund av det nyss återgivna resonerade HD enligt följande: Trots att gärningsmannen visat en grymhet genom att förfölja offret i syfte att inge denne svår dödsångest, utgjorde den omständigheten att han utsatts för ett långvarigt psykiskt stresstillstånd samt att gärningen begåtts under påverkan av psykisk abnormitet, skäl för ett tidsbestämt straff. HD ändrade därmed hovrättens domslut och bestämde påföljden till fängelse i tio år.³¹

²⁷ NJA 1985 s. 510, på s. 521.

²⁸ Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord. (Se prop. 2008/09:118) Straffskalan innebar tidigare att det för domstolen enbart fanns två alternativ vid påföljdsvalet, nämligen ett tidsbestämt fängelsestraff på tio år eller ett livstidsstraff. Reformen medförde att straffskalan för mord ändrades till fängelse på viss tid, lägst tio år och högst 18 år, eller på livstid. Syftet med reformen var att ”åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord och en höjd straffnivå för de fall som inte föranleder fängelse på livstid”. (Ds 2013:55, s. 20)

²⁹ NJA 1985 s. 510, på s. 521; Åklagarmyndighetens RättsPM 2007:16, s. 5.

³⁰ NJA 1985 s. 510, på s. 521.

³¹ NJA 1985 s. 510, på s. 521.

3.2 Knivmordet i Tollarp – NJA 1999 s. 531

Målet avsåg en man som nattetid och med avsikt att stjäla, olovligen berett sig tillträde till en villabostad. Sedan offret och dennes sambo upptäckt och överraskat honom, har han jagats av offret genom och ut ur fastigheten, varpå ett handgemäng vidtagits mellan dem. På uppfarten har gärningsmannen med upprepade knivhugg och knivstick berövat offret livet.³²

Med anledning av bland annat det stora antalet knivhugg och omfattningen av de tillfogade skador som obduktionsprotokollet uppvisat, gjorde tingsrätten bedömningen att den tilltalade begått gärningen med uppsåt att beröva mannen livet. Vidare bedömdes inte dådet som mindre grovt då gärningsmannen, fastän han under tumultet tappat kniven inte besinnat sig, utan plockat upp kniven från marken och tillfogat offret ytterligare skador. Brottet rubricerades således som mord. Gällande påföljdsfrågan, beaktades särskilt omständigheten att gärningsmannen nattetid olovligen tagit sig in i en bostad i vilken de boende legat och sovit. Då dådet även utförts på ett hänsynslöst sätt bestämdes påföljden till fängelse på livstid.³³

Även hovrätten menade att skadornas art och omfattning samt den kraft med vilken de tillfogats talade för att gärningsmannen varit helt likgiltig för huruvida det utövade våldet skulle förorsaka offrets död. Han har därmed gjort sig skyldig till uppsåtligt dödande. Då offret befunnit sig i ett utsatt läge utan möjlighet att värja sig mot angreppet, som präglats av brutalitet, fann även hovrätten att han skulle dömas för mord till fängelse på livstid.³⁴

HD anförde att påföljden för mord enligt 3 kap. 1 § BrB var fängelse i tio år eller på livstid. Då det inte av bestämmelsens ordalydelse framgick vilken av de två som utgjorde den normala påföljden för brottet, måste valet mellan ett

³² HD:s avgörande den 17 augusti 1999 i mål B 2189-99, Nr i NJA, 1999:67 (NJA 1999 s. 531), på s. 532.

³³ NJA 1999 s. 531, på s. 535–536.

³⁴ NJA 1999 s. 531, på s. 539.

tidsbestämt straff och ett livstidsstraff grundas på en samlad bedömning av de i det särskilda fallet samtliga relevanta omständigheterna.³⁵

Liksom underinstanserna, bestämdes påföljden av HD till fängelse på livstid med hänvisning till den starkt graverande omständigheten att mordet begåtts i samband med ett bostadsinbrott nattetid. Vidare motiverades straffet med att brottet varit helt oprovocerat och ansågs ha utförts med stor brutalitet och hänsynslöshet då offret varit obeväpnat och helt ur stånd att värja sig mot det kraftiga våldet. Det har inte heller varit fråga om en plötsligt uppkommande paniksituation i vilken gärningsmannen haft svårt att besinna sig, som denne har påstått. HD anslöt sig härom till hovrättens bedömning att gärningsmannen efter att ha hunnit en bit från uppfarten måste ha valt att springa fram till, och konfronterat offret varefter denne bragts om livet.³⁶

Slutligen tog HD hänsyn till att angreppet innefattat ett stort antal knivhugg och knivstick som träffat många och olika delar av mannens kropp. Även om händelseförloppet på garageuppfarten var att betraktas som relativt kortvarigt, framförde HD att de skador som offret åsamkats på grund av angreppet hade tillfogats med stor brutalitet. Till följd av det ovan anförda bestämdes påföljden till fängelse på livstid.³⁷

Två justitieråd var skiljaktiga beträffande påföljdsfrågan och anförde att vid valet av ett tidsbestämt straff eller ett livstidsstraff, borde inbrottet beaktas och vägas in redan vid brottsrubriceringen. Vid bedömningen av huruvida gärningen bör föranleda ett tidsbestämt fängelsestraff eller ett livstidsstraff, torde det sistnämnda straffet huvudsakligen vara förbehållet de kvalificerade morden. Till denna kategori hör mord som planerats, utförts med särskild grymhet, resulterat i fler än ett offer eller som innefattat omständigheter som föranleder att det är att betraktas som särskilt grovt.³⁸

³⁵ Holmqvist m. fl., *Brottsbalken, En kommentar*, s 3:19.

³⁶ NJA 1999 s. 531, på s. 539–540.

³⁷ NJA 1999 s. 531, på s. 540.

³⁸ NJA 1999 s. 531, på s. 540–541.

De skiljaktiga vidgick att den tilltalade visserligen visat stor hänsynslöshet vid brottets begående, men hävdade att angreppet varit kortvarigt och att denne överraskats av offrets dödsföraktande försvar av såväl sitt hem som sin egendom. Gärningsmannen måste därmed ha handlat impulsivt när han utdelat knivhuggen som ledde till att offret avled tämligen omedelbart. De skiljaktiga fann sålunda inte att gärningen innefattade en sådan särskild grymhet eller andra kvalificerade faktorer som föranleder fängelse på livstid varför påföljden enligt dessa borde bestämmas till fängelse i tio år.³⁹

3.3 Sovrumsmordet – NJA 2007 s. 194

En man har genom att tilldela sin sambo ett kraftigt och dödande knivhugg i ryggen, berövat henne livet. Sedan hon hamnat på rygg på golvet, har han tagit strypgrepp om hennes hals intill dess att hennes tunga hängt ut ur munnen. Dådet ägde rum i parets gemensamma bostad, i vilken även deras barn låg och sov. Bland annat den omständigheten att gärningsmannen under timmarna föregående mordet legat sömnlös och arg, i tron om att sambon varit otrogen, föranledde tingsrättens bedömning att han med handlingen haft en direkt avsikt att beröva henne livet. Vidare har det efterföljande strypgreppet föranlett rubriceringen mord.⁴⁰

I påföljdsfrågan fastslogs att livstidsstraff i praxis vanligen har utdömts i de fall där offret berövats livet på ett särskilt våldsamt sätt eller denne utsatts för stor smärta och lidande, dödsångest eller i övrigt behandlats särskilt illa. Gärningsmannen har i det aktuella fallet angripit en till honom närstående person i deras gemensamma sovrums vilket varit angränsande till de rum där barnen legat och sovit. Med en stor kniv har även åstadkommit ett kraftigt hugg som varit den direkta dödsorsaken. Den efterföljande strypningen har enligt tingsrätten föranlett att brottet varit att anses som ytterst våldsamt och hänsynslöst. Påföljden bestämdes därför till fängelse på livstid.⁴¹

³⁹ NJA 1999 s. 531, på s. 540–541.

⁴⁰ HD:s avgörande den 30 mars 2007 i mål B 353-07, Nr i NJA, 2007:27 (NJA 2007 s. 194), på s. 194, 197.

⁴¹ NJA 2007 s. 194, på s. 197–198.

Hovrätten delade tingsrättens bedömning i rubriceringsfrågan, men var av en annan åsikt avseende påföljdsfrågan. Härom konstaterade hovrätten, så som framhållits av HD i det ovan behandlade fallet, att valet mellan ett tidsbestämt straff och ett fängelsestraff på livstid skall grundas på en samlad bedömning av de relevanta omständigheterna i det särskilda fallet. Det rörde sig i det aktuella fallet inte om ett i tiden utdraget händelseförlopp och offret hann sannolikt inte uppfatta vad som försiggick. Vidare befann sig gärningsmannen troligen i en psykisk kris med anledning av den rådande situationen i äktenskapet och fick enligt hovrätten anses ha förlorat kontrollen över sitt handlande vid gärningstillfället. Hovrätten ansåg därmed att dådet inte präglats av sådan särskild hänsynslöshet som föranleder ett livstids fängelsestraff. Straffet bestämdes till fängelse i tio år.⁴²

Likt underrätterna, fann inte HD att det i fallet förelegat skäl som talade för att brottet varit att anses som mindre grovt, och dömde honom följaktligen för mord. Avseende valet mellan fängelse i tio år eller på livstid, hänvisades till två tidigare avgjorde fall. Beträffande straffmätningen för mord fann HD i NJA 1985 s. 510 att påföljden inte regelmässigt bör vara livstids fängelse utan att en friare värdering bör kunna göras vid påföljdsbestämningen. I NJA 1999 s. 531 uttalade HD att 3 kap. 1 § BrB inte anger den normala påföljden för mord varför valet mellan de två straffen måste göras efter en avvägning mellan samtliga omständigheter i det enskilda fallet.⁴³

HD fastslog att antalet morddomar med livstids fängelsestraff som påföljd, från att tidigare ha varit färre än antalet tidsbestämda fängelsestraff, sedan början av 1990-talet har blivit fler. Vidare anmärktes att den påföljd som livstidsstraffet i praktiken innebär har skärpts då det tidsbestämda straff till vilket ett livstidsstraff i regel omvandlats, på senare år har ökat. Fram till 1993 tidsbestämdes livstidsstraffet genom nåd till 12–16 års fängelse, men från och med 1994 fastställdes det, med vissa förbehåll, till 18–25 år. Detta medförde

⁴² NJA 2007 s. 194, på s. 198–199.

⁴³ NJA 2007 s. 194, på s. 199–200.

enligt HD att den förutsebara följderna av ett utdömt livstidsstraff generellt sett var en annan än vad den var under den period som föregick denna dom.⁴⁴

Med anledning av det nyss återgivna samt att mord avser fall av uppsåtligt dödande som inte rubriceras som dråp eftersom de inte är mindre grova, fann HD att livstidsstraffet borde förbehållas de allvarligaste fallen. Den omständigheten att gärningen begåtts med kniv mot en skyddslös närstående i hennes hem gav sålunda inte anledning till att döma till ett livstidsstraff. Inte heller en samlad bedömning av målets samtliga omständigheter har motiverat detta, och HD fastslog därmed hovrättens domslut.⁴⁵

3.4 Bajonettmordet – NJA 2013 s. 376

Målet rörde en man som bragt sin f.d. sambo om livet genom att med en bajonett sticka henne två gånger i överkroppen. Gärningen ägde rum vid ytterdörren till offrets bostad och inför deras två gemensamma barn. Han hade året innan dömts för olaga frihetsberövande till ett års fängelse, vars verkställighet emellertid inte hunnit påbörjas. Han hade även meddelats kontaktförbud för ett års tid genom vilket han förbjöds att besöka eller på något annat sätt kontakta eller följa efter sambon, som hade skyddat boende.⁴⁶

Tingsrätten fann att den tilltalade redan i samband med ett sammanträde i vårdnadsålet vilket ägt rum dagen innan brottets begående, hade beslutat sig för att beröva kvinnan livet varför gärningen fick anses ha varit planerad. Förmildrande omständigheter ansågs därmed inte ha förelegat och brottet rubricerades som mord. Vidare framhöll tingsrätten att det inte var möjligt att döma till annan påföljd än fängelse på livstid.⁴⁷

⁴⁴ Ds 2013:55, s. 31; NJA 2007 s. 194, på s. 200.

⁴⁵ NJA 2007 s. 194, på s. 200.

⁴⁶ HD:s avgörande den 28 maj 2013 i mål B 5613-12, Nr i NJA, 2013:38 (NJA 2013 s. 376), på s. 377.

⁴⁷ NJA 2013 s. 376, på s. 381, 383.

Hovrätten delade tingsrättens bedömning i rubriceringsfrågan och fann i likhet med den att det inte förelegat några förmildrande omständigheter. Omständigheter som däremot talade i skärpande riktning var att han handlat i strid med kontaktförbudet samt visat särskild hänsynslöshet genom att rikta gärningen mot en till honom närstående person. Offret har även befunnit sig i en särskilt skyddslös ställning då hon överrumplats av den tilltalade, som utfört dådet med brutalitet och råhet, samt med en bajonett som vapen. Hovrätten fann att en synnerligen försvårande omständighet utgjordes av det faktum att gärningen ägt rum inför parets gemensamma barn, som vid tiden för brottet endast var tre och sex år gamla. Dådet hänfördes därmed till den översta delen av straffskalan för mord.⁴⁸

I frågan huruvida livstids fängelse borde utdömas, hänvisade hovrätten till förarbetena till 2009 års lagändring, enligt vilka livstidsstraffet skall förbehållas de allvarligaste morden. Till dessa hör de fall då domstolen skall bestämma gemensamt straff för flera mord eller för ett mord och annan grov brottslighet eller när gärningsmannen tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet. Av vad som ytterligare framgår av förarbetena, bör ett tidsbestämt fängelsestraff vara tillräckligt för åtskilliga fall av mord.⁴⁹

Trots dådets stora allvar fann hovrätten att det inte utgjorde ett sådant fall som enligt förarbetena⁵⁰ och praxis bör föranleda fängelse på livstid. Inte heller det olaga frihetsberövandet ansågs ha varit tillräckligt allvarligt för att påföljden skulle bestämmas till livstids fängelse. Istället yttrades att ett mycket strängt tidsbestämt fängelsestraff borde dömas ut. Beträffande straffets längd, hänvisades till 34 kap. 1 § 2 p. med anledning av att den tilltalade inte hunnit påbörja verkställigheten av det straff som utdömts året innan. Vidare togs hänsyn till 34 kap. 3 § 2 st. BrB av vilken framgår att vid straffets bestämmande, skall i möjlig mån iakttas att fängelsestraffen tillsammans inte överstiger vad som enligt 26 kap. 2 § BrB kunnat ådömas för båda brotten. Då

⁴⁸ NJA 2013 s. 376, på s. 386.

⁴⁹ NJA 2013 s. 376, på s. 386–387.

⁵⁰ Prop. 2008/09:118, s. 43.

maximigränsen för fängelse på viss tid är 18 år och straffet för det tidigare utdömda brottet var ett år, bestämdes påföljden till fängelse i 17 år.⁵¹

I rubriceringsfrågan anslöt sig HD till underrätternas bedömning att det inte har förelegat några omständigheter som lett till att brottet var att anses om mindre grovt. Beträffande straffvärdet uttalade HD att utgångspunkten för dådets straffvärde skall vara fängelse i 14 år samt att livstidsstraffet skall utdömas endast i de undantagsfall då ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte bedöms vara tillräckligt av hänsyn till omständigheterna. Det kan förslagsvis bero på att den tilltalade berövat flera personer livet eller att omständigheterna i övrigt är synnerligen försvårande. Av detta följer att straffet för mord skall bestämmas till fängelse i 12 år då en samlad bedömning av omständigheterna motiverar ett lägre straff, och tio år när omständigheterna får anses vara förmildrande. För ett fängelsestraff på 16 år förutsätts att de sammantagna omständigheterna ger anledning till ett högre straff, och 18 års fängelse bör utdömas enbart då omständigheterna är mycket försvårande men ändå inte föranleder ett livstidsstraff. I det aktuella fallet fann HD att nedan angivna omständigheter talade för ett högre straffvärde. Gärningen har riktats mot en närstående och gärningsmannen har uppsåtligen utnyttjat offrets skyddslösa ställning samt svårigheter att värja sig mot det utövade våldet. Fastän offret hade uttryckt rädsla för att han skulle handla i strid med kontaktförbudet och skada henne, har hon inte anat att han skulle göra det i barnens närvaro varför hon måste ha blivit överrumplad av angreppet.⁵²

Ytterligare en försvårande omständighet var enligt HD:s mening att han tidigare begått ett allvarligt brott mot offret vilket försvårat såväl hennes som barnens möjligheter till ett normalt liv. Den mest försvårande omständigheten var emellertid att gärningsmannen, med full insikt om det, utfört dådet inför ögonen på paret's gemensamma små barn som till följd av dådet, förlorade sin mor. Genom att dels ha berövat kvinnan livet, dels ha förstört sina barns liv genom att ha utsatt dem för ett allvarligt trauma har den tilltalade visat stor

⁵¹ NJA 2013 s. 376, på s. 387.

⁵² NJA 2013 s. 376, på s. 393–395.

hänsynslöshet varför brottet fick anses ha ett synnerligen högt straffvärde. Sådillvida fanns det enligt HD:s bedömning efter en sammanvägning av omständigheterna skäl för ett livstids fängelsestraff. Efter att ha beaktat gärningsmannens psykiska tillstånd vid tidpunkten för gärningen, fann HD dock att han lidit av en narcissistisk personlighetsstörning samt depression som, i samverkan med medicinering, kan ha påverkat hans handlande. Av den anledningen fann HD att straffvärdet var lägre än vad det annars hade varit och att den tilltalade istället borde ådömas ett tidsbestämt fängelsestraff om 18 år. I likhet med hovrätten beaktade HD dock att han redan hade dömts till ett fängelsestraff om ett år för ett annat brott. Med hänsyn till detta bestämde HD fängelsestraffets längd till 17 år, och fastställde därigenom hovrättens dom.⁵³

3.5 Sammanfattning

I det i detta kapitel första behandlade fallet i vilket gärningsmannen dömdes till ett tidsbestämt fängelsestraff, fäste HD betydande avseende vid att gärningsmannen varit utsatt för ett långvarigt psykiskt stresstillstånd samt att gärningen begåtts under inflytande av psykisk abnormitet. I 1999 års fall förefaller de omständigheterna att dådet ägt rum i samband med ett inbrott i offrets bostad samt att gärningsmannen visat stor brutalitet, ha föranlett att straffet bestämdes till fängelse på livstid. Fastän HD i 1985 års fall yttrade att domstolarna till följd av den förut återgivna omkastningen i systematiken fått större frihet att bestämma påföljden till ett tidsbestämt straff än vad kommittén föreslagit, förefaller livstidsstraffet ha utgjort huvudstadgandet under perioden för de två i denna framställning först behandlade målen.

2007 års fall, i vilket gärningsmannen ådömdes ett tidsbestämt straff om tio år, innebar emellertid en vändning. Under åren föregående denna dom, hade ett större antal av morddomarna lett till ett livstidsstraff,⁵⁴ men HD angav i domskälen att livstidsstraffet fortsättningsvis bör förbehållas de allvarligaste fallen. Domen synes sålunda ha medfört att fängelse i tio år kom att utgöra

⁵³ NJA 2013 s. 376, på s. 395–396.

⁵⁴ Prop. 2008/09:118, s. 26.

huvudstadgandet vid påföljden för mord, varför regeringen underströk behovet av en nyansering av straffmätningen.⁵⁵ Detta skulle åstadkommas genom ett straffmaximum på 18 år för det tidsbestämda fängelsestraffet genom vilket domstolarna skulle medges ett större utrymme att straffmäta brottet upp till den nivå till vilken ett livstidsstraff kan omvandlas.⁵⁶

I 2013 års fall fann HD att det visserligen förelegat skäl för att bestämma påföljden till fängelse på livstid, men att andra omständigheter talade emot det. HD:s ställningstagande i domen utesluter emellertid inte att livstidsstraffet kan utdömas vid de allvarligaste fallen av mord, även om det avser ett enstaka mord.⁵⁷

Mot bakgrund av det som anförts ovan, avses att i kommande avsnitt redogöra för regeringens förslag avseende skärpt straff för mord. Härom läggs särskild vikt vid de skäl vilka regeringen menar talar för en straffskärpning. Lagförslaget med avseende på vad det innebär för den lagtekniska lösningen kommer således att i största möjliga mån att lämnas utan avseende.

⁵⁵ Se prop. 2008/09:118.

⁵⁶ Prop. 2008/09:118, s. 26–27.

⁵⁷ Anderberg, Andreas, *Påföljd för mord*, JT Nr 1 2013/14, s. 136.

4 Skärpt straff för mord

I lagförslaget⁵⁸ föreslås att livstidsstraffet skall utgöra den normala straffpåföljden för mord genom att ordningsföljden i straffskalan ändras till att livstidsstraffet nämns före det tidsbestämda. Omständigheter som i praxis hittills enbart betraktats som försvårande vid straffmätningen av det tidsbestämda fängelsestraffet, bör enligt förslaget, istället föranleda fängelse på livstid. Med denna straffskärpning åsyftas att åstadkomma en väsentlig ökning av utdömandet av livstidsstraffet.⁵⁹

4.1 Synen på grova våldsbrott har skärpts

Då det idag finns en större kännedom om att allvarliga våldsbrott påverkar målsäganden såväl fysiskt som psykiskt, får synen på sådana våldsbrott anses vara strängare idag än vad den tidigare varit. Vidare har det i högre grad uppmärksamrats att sådana avsiktliga angrepp mot en enskilds fysiska hälsa och integritet även påverkar dennes omgivning och därtill ger upphov till en utbredd känsla av rädsla. Till följd därav, får sådana allvarliga våldsbrott anses utgöra ett större hot idag än tidigare. Den omständigheten att den skärpta synen på våldsbrott förefaller vara varaktig, menar regeringen utgör det huvudsakliga skälet till att ändra strafflagstiftningen beträffande mord.⁶⁰

4.2 Strafnivån för mord bör höjas

Regeringen konstaterar att den normala straffpåföljden för mord idag utgörs av det tidsbestämda straffet och att livstidsstraffet i regel förbehålls de allvarligaste mordfallen där ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte anses vara tillräckligt. Den uppräkningslista i förarbetena av omständigheter som kan tala för fängelse på livstid är inte, så som hovrätten i 2013 års fall tycks ha uppfattat det, uttömmande. Det rör sig förslagsvis om fall då en gemensam straffpåföljd skall utdömas för flertalet mord eller mord och annan grov

⁵⁸ Ds 2013:55.

⁵⁹ Ds 2013:55, s. 9.

⁶⁰ Ds 2013:55, s. 69.

brottslighet, eller där gärningsmannen tidigare har dömts för särskild grov brottslighet. Då det dock inte angetts några till själva gärningen hänförliga omständigheter som bör föranleda fängelse på livstid, skall bedömningen istället grundas på de i det särskilda fallet relevanta omständigheterna. Mot bakgrund av det nyss återgivna, gör regeringen gällande att utdömandet av livstidsstraffet ändå blivit något snävare i rättspraxis än vad som uttalats i förarbetena till 2009 års reform, genom vilken straffskalan ändrades.⁶¹

I förslaget görs bedömningen att den förändrade synen på allvarliga våldsbrott, trots 2009 års reform, inte i tillräcklig utsträckning återspeglas i varken den nuvarande lagstiftningen eller i praxis beträffande mord. Därtill utgör möjligen det faktum att antalet fall av våld med dödlig utgång i Sverige minskar,⁶² ett argument emot en höjd straffnivå för mord.⁶³

Vidare ställer sig regeringen, åtminstone inledningsvis, något tveksam till huruvida en straffskärpning kan ha en direkt brottsförebyggande funktion genom att avskräcka allmänheten från brott eller förhindra den morddömde från att återfalla i liknande brottslighet. Det faktum att livstidsstraffet i praxis har utdömts i en tämligen begränsad omfattning och därmed får anses vara oförenlig med den på senare tid strängare synen på grova våldsbrott, anses dock utgöra ett skäl för att skärpa straffet för brottet.⁶⁴

I förslaget redovisas att andelen utdömda livstidsstraff sedan 2009 års reform minskat och numera uppgår till knappt tio procent av alla fängelsedömda för mord. Detta förkastas av regeringen då brottet utgör ett allvarligt angrepp mot den mest fundamentala och väsentliga mänskliga rättigheten, nämligen rätten till liv. Mord utgör onekligen det allvarligaste våldsbrottet, och den handling som brottet består i, att beröva en annan människa livet, får därtill anses vara den mest klandervärda handlingen en människa kan utföra. Mot bakgrund av det anförda dras slutsatsen att samhällets reaktion i vilken livstidsstraffet

⁶¹ Ds 2013:55, s. 70–71.

⁶² Ds 2013:55, s. 61.

⁶³ Ds 2013:55, s. 71.

⁶⁴ Ds 2013:55, s. 61, 71.

utgör det yttersta fördömandet, inte i tillräckligt hög grad återspeglar brottets grovhet. Vidare anförs att en straffskärpning för mord möjligen hade medfört vissa indirekta preventiva effekter då samhällets avståndstagande från grova våldsbrott mot enskilda individer därigenom hade markerats. Det hade även inneburit att det generella fördömandet av dylika brott hade förstärkts. Vidare yttras att den av regeringen föreslagna straffskärpningen främst avser de mordfall med högt straffvärde som på grund av andra omständigheter dock ändå inte föranleder fängelse på livstid. Detta, eftersom den förändrade synen på grova våldsbrott i och med reformen redan fått genomslag beträffande det tidsbestämda fängelsestraffet. Det är sålunda de förra fallen av mord som erfordrar en tydligare markering och bekräftelse av såväl samhällets avståndstagande som förkastande.⁶⁵

4.3 Fängelse på livstid som normalpåföljd

Vid den omständigheten att livstidsstraffet döms ut ofta och för brott med varierande straffvärde, hade domstolarna fråntagits möjligheten att utdöma ett strängare straff och därigenom ge uttryck för brottets förkastlighet. Livstidsstraffets symbolfunktion hade sålunda gått förlorad och samhället hade inte i lika stor utsträckning kunnat reagera mot allvarliga våldsbrott på ett adekvat sätt. I förslaget anges dock att den föreslagna ordningen i betydligt större utsträckning än den nuvarande hade uppfyllt den relativa proportionalitetsprincipen, enligt vilken ett begånget brott förtjänar ett straff som står i rimlig proportion till brottets förkastlighet. Då mord utgör det mest förkastliga brottet, förtjänar det följaktligen det strängaste straffet.⁶⁶

Den föreslagna ordningen hade, vid tidsbestämningen av straffet, möjliggjort ett större hänsynstagande till risken för återfall för den dömda, om han skulle komma att frigges. Livstidsstraffet kan sålunda tillgodose kraven på samhällsskydd i betydligt större omfattning än det tidsbestämda straffet.⁶⁷

⁶⁵ Ds 2013:55, s. 71–72.

⁶⁶ Ds 2013:55, s. 74–75.

⁶⁷ Ds 2013:55, s. 75.

4.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis är det huvudsakliga syftet med reformen att åstadkomma en samstämmighet mellan å ena sidan, den förändrande synen på grova våldsbrott, å andra sidan straffpåföljden för mord.⁶⁸ Regeringen tycks således vara missnöjd med såväl den nuvarande lagstiftningen som den riktning i vilken praxisutvecklingen gått. Vidare förefaller reformen, genom att låta den skärpta synen på våldsbrott få genomslag vad beträffar straffpåföljden för mord, syfta till att uppfylla vissa samhällsliga funktioner. Sådana försvårande omständigheter som enligt den nuvarande ordningen i regel enbart beaktas i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda fängelsestraffet bör enligt regeringen, istället föranleda fängelse på livstid.⁶⁹

⁶⁸ Ds 2013:55, s. 76.

⁶⁹ Ds 2013:55, s. 77.

5 Analys

I det följande ämnas att besvara den i inledningen uppställda frågeställningen, nämligen vilka straffteorier som ligger till grund för såväl de ovan behandlade rättsfallen som det nyligen framlagda förslaget om skärpt straff för mord.

5.1 Rättspraxis

Trots kommitténs uttalande att normalpåföljden för mord skulle utgöras av livstidsstraffet, gick HD i en annan riktning då den i 1985 års fall bestämde påföljden till fängelse i tio år. Att domstolen konstaterade att gärningsmannen visat en grymhet genom att förfölja offret i avsikt att ge denne dödsångest, men ändå utdömde ett tidsbestämt fängelsestraff med anledning av att gärningen begåtts under inflytande av psykisk abnormitet, får tolkas som att behandlingstanken kommer till uttryck i HD:s resonemang. Då den psykiska avvikelserna beaktades som en förmildrande omständighet och ansågs utgöra skäl för att frånga kommitténs uttalande, menar jag att domstolen syftat till att markera att gärningsmannen inte fullt ut kunnat rå för sitt handlande. Mot bakgrund av von Liszts ståndpunkt avseende fängelsestraffets längd och behovet av att individuellt anpassa straffet till brottslingen, menar jag att utdömandet av det lindrigare straffet i det aktuella fallet, i viss utsträckning har avsetts att anpassas till gärningsmannens psykiska beskaffenhet. Det bör dock anmärkas att domstolarna före 2009 års reform enbart haft två val vid bestämningen av påföljd för mord, vilket givetvis har inneburit en brist på nyansering av påföljdsvalet. Straffet har därmed inte kunnat anpassas i någon större utsträckning. Även om gärningsmannen dömdes till fängelse, menar jag sålunda att syftet med straffet har varit att ge denne någon form av behandling eller fostran för att hindra fortsatt kriminalitet. Det tidsbestämde straffet torde sålunda ha syftat till att, så som yttrats av von Liszt, förbättra den dömden genom frihetsstraff med någorlunda disciplinerande prägel. Härvidlag framträder även en avskräckningstanke av individualpreventiv karaktär, även om detta får anses vara underförstått.

I 1999 års fall använde HD, i större utsträckning än i 1985 års fall, värde-laddade ord, såsom brutalitet, hänsynslöshet och grymhet. Mot bakgrund av att gärningsmannen till följd därav ådömdes ett livstidsstraff, får HD:s resonemang i det hänseendet anses grundas på proportionalitetsprincipen och i viss utsträckning, även på en viss vedergällningstanke. Den proportion-alitetsprincip som härvidlag tillämpades av domstolen, kan givetvis inte anses vara jämställd med talionsprincipen, enligt vilken den dömda skall tillfogas samma skada och lidande som han genom brottet, tillfogat offret. Under sådana omständigheter hade straffet varken fått vara lindrigare eller strängare än det begångna brottet och mord hade följaktligen bestraffats med döden. Grundtanken får emellertid anses vara densamma, nämligen att straffet skall vara någorlunda proportionerligt i förhållande till brottet.

I det aktuella fallet fäste HD betydande hänseende vid skadornas art och omfattning, och anförde att dessa omständigheter föranledde ett strängare straff. Detta får enligt min mening uppfattas som att brottets svårhet liknades vid dess förkastlighet samt att ett tidsbestämt straff, så som framhållits ovan, inte ansågs vara proportionerligt i förhållande till brottet av hänsyn till de försvarande omständigheterna kring det. Med detta åsyftas i huvudsak att den provocerade gärningen utförts i samband med ett bostadsinbrott nattetid samt att gärningsmannen, genom att tillfoga det försvarslösa offret så omfatt-ande skador, visat särskild hänsynslöshet. Enligt min uppfattning utgick HD i detta hänseende från ett förtjänsttänkande, och tillika ett rättvisetänkande, vilket tydligast kommer till uttryck i det förhållandet att ett livstidsstraff utdömdes istället för ett tidsbestämt straff.

I sovrumsfallet gjorde HD gällande att livstidsstraffet borde förbehållas de allvarligaste mordfallen, med anledning av att mord avser fall av uppsåtligt dödande som inte rubriceras som dråp, då de inte bedöms vara mindre grova. Detta får tolkas som att HD ämnade att åstadkomma en ändring avseende normalpåföljden för mord. Den princip som ligger till grund för detta resonemang får anses vara proportionalitetsprincipen, då HD framhöll att fallet inte tillhörde ett av de allvarligaste och därför inte föranledde ett

livstidsstraff. Att HD i domskälen även fäste hänseende vid att den tids fängelse till vilket ett livstidsstraff regelmässigt omvandlats ökat, menar jag, får tolkas som att HD beaktar livstidsstraffets potentiella avskräckningseffekt. HD förefaller mena att, eftersom livstidsstraffets längd har ökat, måste livstidsstraffet förbehållas de allvarligaste mordfallen för att inte förlora sin symbolfunktion, och därmed även sin avskräckningseffekt. Skulle livstidsstraffet utdömas även för de mindre allvarliga fallen av mord, hade det inte funnits ett strängare straff för de grövsta mordfallen varför avskräckningseffekten då hade gått förlorad. Härvidlag anser jag att Feuerbachs tankegångar om psykisk prevention i form av straffhot tydligt kommer till uttryck. Det får, enligt min uppfattning, anses vara underförstått att även behandlingstanken troligen ligger till grund för straffen i såväl 1999 som 2007 års fall.

De försvårande omständigheter som HD fäste vikt vid i bajonettfallet, uppfattar jag baserar på en vedergällningstanke, om än mildare än den som Kant förespråkade. Detta eftersom HD, liksom i 1999 års fall, hänvisade till att gärningsmannen visat stor hänsynslöshet och att skäl för livstidsstraffet därmed förelåg. Enligt min åsikt får detta tolkas som att HD ansåg att lagens strängaste straff påkallas ju mer hänsynslös gärningsmannen varit. Med anledning av gärningsmannens psykiska tillstånd vid tidpunkten för brottet, bestämdes påföljden emellertid till ett tidsbestämt fängelsestraff. Detta anser jag bygger på behandlingstanken, då avsikten med det tidsbestämda straffet får anses vara att gärningsmannen skall disciplineras samt fostras, och därmed hindras från fortsatt brottslighet. Med anledning av att psykiskt störda gärningsmän i de ovan behandlade fallen regelmässigt dömts till ett lindrigare straff, tycks vedergällningstanken följaktligen komma till uttryck i betydligt mindre utsträckning när gärningsmannen lidit av en psykisk avvikelse.

5.2 Ds 2013:55

Den omständigheten att regeringen inte anser att den skärpta synen på allvarliga våldsbrott tillräckligt återspeglas i gällande rätt, får enligt min åsikt uppfattas som ett uttryck för en form av vedergällningstanke. Detta stöds av att regeringen anför att mord utgör ett angrepp mot den mest grundläggande mänskliga rättigheten, och följaktligen utgör det mest förkastliga brottet som kan begås. Regeringen finner följaktligen att tidsbestämda straff för mord är oproportionerliga av hänsyn till brottets allvarlighet samt att det till följd därav måste föranleda lagens strängaste straff. Även om regeringen varken beaktar talionsprincipen eller hänvisar till vedergällningsprincipen så som den gjordes gällande av Kant, menar jag att resonemangen grundas på en form av vedergällning. Den vedergällningstanke som kommer till uttryck genom lagförslaget får emellertid anses vara betydligt mildare än den som förespråkades av Kant. Av förslaget kan utläsas att syftet med straffet inte enbart är av generalpreventiv karaktär, men att brottslingen därtill måste bestraffas för det begångna mordet. Av det sistnämnda följer att regeringen utgår från ett förtjänsttänkande och inte betraktar det tidsbestämda straffet som rättvist i förhållande till brottets allvarlighet och förkastlighet.

Genom att låta livstidsstraffet utgöra normalpåföljden för mord och därigenom markera samhällets fördömande av allvarliga våldsbrott, menar regeringen att vissa preventiva effekter skulle uppnås. Detta, menar jag, uppenbarligen får tydas som att förslaget i detta hänseende grundas på en avskräckningstanke av generalpreventiv karaktär. Enligt min mening åsyftar regeringen att åstadkomma en avskräckande effekt genom att skärpa straffet för mord och därmed bekräfta den förändrade synen på grova våldsbrott. Ju strängare straffet är, och ju strängare samhällets syn är, på ett visst brott, desto högre menar regeringen att den avskräckande effekten är. Färre brott skulle troligtvis begås om det generella fördömandet och avståndstagandet av grova våldsbrott tydligt markerades i såväl lagstiftning som praxis, då potentiella gärningsmän skulle undvika att bli föremål för samhällets fördömande.

5.3 Slutord

Även om HD inte hänvisar till behandlingstanken, menar jag att det får anses vara underförstått att den ligger till grund för de flesta mordfall, och tillika för samtliga av de ovan skildrade fallen. Mot bakgrund av det som framhållits ovan, förefaller behandlingstanken emellertid framkomma tydligare i de fall där gärningsmannen begått ett brott under påverkan av någon form av psykisk avvikelser. Oavsett om ett tidsbestämt eller livstids fängelsestraff utdömts, torde domstolen ha avsett att i viss mån, och i enlighet med von Liszts tankegångar, anpassa straffet till den dömda i syfte att fostra honom. Vidare menar jag att i ju större utsträckning domstolens formuleringar innehåller värdeladdade ord och ju strängare det utdömda straffet är, desto tydligare framträder vedergällningstanken. Då HD inte uttryckligen uppger vilken eller vilka straffteorier som tillämpas i de olika fallen eller över huvud taget resonerar i termer av straffteorier, blir min konklusion att det på basis av de utvalda rättsfallen inte går att dra några säkra slutsatser. Avsnittet ovan får således betraktas som spekulationer från författarens sida. Det förefaller emellertid ligga nära till hands att anta att även proportionalitetsprincipen utgör en genomgående grundtanke i de ovan behandlade rättsfallen.

Vad däremot beträffar regeringens lagförslag, kan det huvudsakligen urskiljas två straffteorier vilka delvis överlappar. I förslaget tycks blickfånget i hög grad vara riktat mot den brottsliga gärningen. Den behandlingstanke som implicit och länge legat till grund för domstolens påföljdsbestämning förefaller alltmer ha fått träda tillbaka till förmån för såväl den generalpreventiva tanken som vedergällningstanken, om än mildare än den som kom till uttryck i Kants straffteori. Härvidlag har, åtminstone vad avser vuxna lagöverträdare, lagts vikt vid att straffsystemet skall utformas på ett sådant sätt att likformighet, proportionalitet och rättvisa i största möjliga mån främjas.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Ds 2007:5	Påföljder för psykiskt störda lagöverträdare
Ds 2013:55	Skärpt straff för mord
Prop. 1990/91:58	Regeringens proposition om psykiatrisk tvångsvård
Prop. 2008/09:118	Straffet för mord m.m.
SOU 1996:185	Straffansvarets gränser (Del I)

Myndighetspublikationer

Åklagarmyndighetens RättsPM 2007:16, Påföljd för mord – en sammanställning av domar meddelade efter Högsta domstolens dom NJA 2007 s. 194, hämtad den 4 november 2013.
<http://www.aklagare.se/PageFiles/3817/200716%20P%C3%A5f%C3%B6lj%20f%C3%B6r%20mord.pdf>.

Litteratur

Anners, Erik: *Straffteorierna i svensk rättshistoria* (Särtryck ur Svensk Juristtidning 1964, s. 241–253), Studentbokhandeln AB, Uppsala 1966.

Anners, Erik, *Svensk straffrättshistoria: [några huvudlinjer]. D. 1*, Upplaga 1, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1972.

Anners, Erik, *Svensk straffrättshistoria: [några huvudlinjer]. D. 2*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1973.

Holmqvist, Lena, *Brottsbalken: en kommentar. D. 1, (1-12 kap.): brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, 6., [omarb.] studentutg., Norstedts juridik, Stockholm 2009.

Hultberg, Ralf, *Vedergällningstanken: två idéhistoriska studier*, Daidalos, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2012, Göteborg 2012.

Häthén, Christian, *Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik: de europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning 1906–1931: tre studier*, Lund Univ. Press, Diss. Lund: Univ., Lund 1990.

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, Upplaga 5, Liber AB, Malmö 2011.

Zila, Josef: *Det straffrättsliga påföljdssystemet*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2000.

Artiklar

Anderberg, Andreas, *Påföljd för mord*, JT Nr 1 2013/14, s. 134–137.

Elektroniska källor

Feuerbach, Paul Johan Anselm (1908), Nordisk Familjebok, s. 129–130, hämtad den 7 november 2013 från Nordisk familjebok online: <http://runeberg.org/nfbh/0081.html>.

Franz von Liszt, Nationalencyklopedin, hämtad den 7 november 2013 från: <http://www.ne.se/franz-von-liszt>.

Jus talionis, Nationalencyklopedin, hämtad den 7 november 2013 från: <http://www.ne.se/jus-talionis>.

Rättsfallsförteckning

NJA II 1962 s. 94

NJA 1985 s. 510

NJA 1999 s. 531

NJA 2007 s. 194

NJA 2013 s. 376